

1980 DEC 13

244

Joachim von Hoffmannsegg német gróf és passzionátus természetbúvár így látja Pest-Budát 1793-ban: „Pest vidéke csupas, Budáé pedig egészen hegyes. Lenn a parton fekszik a város legnagyobb része, mely Óbudára és a Vízvárosra oszlik. Körülbelül ott, ahol e két város összeér, emelkedik egy közepmagas, meredek hegy, amelyen várszerűen összefogva ismét egy városrész van. Ez az úgynevezett Vár, különféle hivatalokkal, színházzal és sok magánházzal... Körös-körül halmok és hegyek, szőlővel beültetve... Aztán újabb körben még magasabb hegyek sorakoznak, csupa tölgyerdővel borítva.”

Nem nehéz rájönni: grófunk a Gellérthegy ormát választotta kilátópontul. Aki innen nézelődik, bent áll a város szívében, s tökéletes körpanorámában gyönyörködhet. A hegy maga azért mondatik Szent Gellért hegyének, mert „régén alatta oletett volt meg Szent Gellért az kegyetlen, kemény pogány Magyaroktul” az 1046-os pogánylázadás idején. Itt a Duna-révnél — a mai Erzsébet-híd fő tájkán — „ördögtől megszállott emberek”, ahogy a középkori krónikás mondja, „rárohanak, kocsiját a Duna partján felfordították, őt pedig a kocsijából kivonszolva egy taligára ültették”, és a hegy tetejéről a mélybe dobták: s „mivel még lélegzett, mellét lándzsával átdöfték, azután egy sziklakövön összetörték a koponyáját.”

A krónikás szövegéből süt a gvűlölet a király iránt, ki államalapító elődjének „kegyes voltát sutba dobta”, és „gőgös szemmel, telhetetlen szívvel zabálta föl e föld javait”, s nem kisebb dühe az idegenek — „a fenevadak vadságával ordítózó németek” és „fecskek csivitelésével csivitelő olaszok” — ellen; a lombard terítőpüspök és társai legyilkoltatásának mozzanatai pedig a mindenkorri népitéletek vadságát, esetlegeségét, egymást bujtó-uszító csoporthisztéria és egyéni-emberi rettentet, iszonyodás zűrzavarát vetik elébünk. A parton fel-alá száguldozó, köveket hajigáló fejetlen csoportok, a sebekből borított Beneta püspök, aki el tudja vonszolni magát a gyilkolás helyéről, az ispán, akit, a vízbe menekülven, egy halász száralomból a csónakjába emel, aztán — megrémülve a parton ordítózó tömegtől — ledöf a saját kardjával... S végezetül a krónikás szomorú, feloldó és feloldozást kérő mondata: „Krisztus hitéért ezen a napon papoknak és világiaknak oly nagy sokasága szenvedett vértanúhalált, hogy számukat csak az Isten és angyalai tudják.”

A krónika följegyzí a hegyhez fűződő legendát is: „A Duna gyakran kiárad addig a nagy köig, amelyen Szent Gellért fejt

SZÁRAZ GYÖRGY:

A boszorkányok hegye

Pestbudai rejtelmek, II.

összetörték, de hét évig nem tudta a vérét lemosni...”

Mulatságos különben, hogy Gellértről elnevezett hegy igazából nem létezik Budapesten. 1847-ben — Döbrentei Gábor javaslatára — a budai városi közigvülés a hegyet Kelenbércnek kereszteli, s a határozat máig érvényben van. De erre csak a Kelenhegyi út emlékeztet; még a térképek sem ismerik a „hivatalos” elnevezést.

A Gellérthegy mindig „titkok hegye” volt. A Duna fölött meredező dolomitsziklák alakzataiban némelyek emberkéz munkálta ősi szobrokat vélnek fölfedezni: orosz-lánfejűt, anyát a karján ülő gyermekkel, keletnek néző óriáscarot. A barlanglabirintusról, amelyben pálos szerzetesek miséztek valamikor, sokáig élt a legenda: hosszú folyosó ágazik belőle, a kijárat valahol Bécsben van. Rossz híréhez bizonyosan hozzájárult Gellért püspök vértanúsága is, a hegy lábánál felfakadó forróvíz pedig a pokol képzetét ébreszthette a középkor emberében. De legszívósabbnak az a legenda bizonyult, amelyet nemcsak a régi szólásmondás — „Olyan, mint aki megjárta a Szent Gellért hegyét” —, de a boszorkánypörök iratanyaga is őriz: hogy itt gyülekeztek volna a boszorkányok és démoni szeretők a szombatjéi „össztáncokra”.

A hiedelem születésének egyszerű magyarázatát tudjuk: a törökök kis palánkvárat emeltek a tetőn, amely a XVII. századi német metszeteken *Blockhaus* megjelöléssel szerepel. Innen a hegy német elnevezése: *Blocksberg* — s mert németországi névrokonát a Walpurgis-éjek sötét mítosza övezte, a névazonosság a legendát is átszármasztotta a Duna partjára. A magyarázat bizonyosan helytálló, de aligha teljes. A hegy mítosza talán egészen a kelta eraviszkuszokig vezet, akik Galliából húzódtak ide a terjeszkedő római impérium elől, s itt, a sziklába vájt teraszokon építették fel házaikat; telepük megmaradt Róma uralma alatt is, s Titianus, a márdárjós, a III. században még olárt emelt a hegyen Teutanusnak, a galliai ősisétségnek. A kelta szentély bizonyára a csúcson volt, s jól tudjuk, hogy az ilyen ősi pogány áldozóhelyek kerültek később „boszorkányos” hírbe.

De a török kor emléke is kísért a hiedelemben. Egy 1729-es somogyi pör vádlottjáról vallják: „egy Éjel egész Török Országot Sz. Gellér hegyét Mohacs mezejét megh njarja...” Lengyel István 1716-os Bihar megyei boszorkánypörében pedig egy tanú arról beszélt: hallotta, hogy „Török üdűben” a vádlott „Szent Gellér hegyen” vagdalkozott volna; egy másik pedig „szajabül Töröknek” hallotta, hogy „dicsírte Lengyel Istvant, hogy jó vitéz, akar menyinyi Török Országbul Kan Eördögh jön semmitsem tehetnek Lengyel Istvannak...” Hogy itt a boszorkányhit elkeveredik az ősi magyar hitvilág egymással tusakodó sámanjainak mítoszával, az gondolom, nyilvánvaló. De a kép akkor válik igazán összetetté, ha tudjuk, hogy a törökök a Gellérthegyet nagyerejű — Toldi Miklóshoz hasonlatos — hősiükről, Gürz Eljászról nevezték el.

Selymes Sára vásárhelyi boszorkány 1758-ban — kivallatás után, persze — vallja, hogy egy óra alatt megjárhatta az utat a hegyig meg vissza, s — noha „soha különben se Pesten, se Budán, se azon Hegyen” nem járt — jól tudja, hogy „egy Pusztá Kápolna is vagyon a Sz. Gellért hegyének teteiben és egy kút...” A gyors közlekedés — s egyben a már idézett népi szólás — magyarázatát

megtaláljuk egy 1739-es tanúkihallgatási jegyzőkönyvben: „...az Boszorkány Etczakának idején hozaja ment Asszonyi zöld öltözetben, ki is az Fatenst üstökénél fogvást fekvésébül föl rantotta, annakutána Kantart huzván fejében, azonnal csigás szerszámmal föl nyergelt sárga szörü Paripával változtatta, akoron... Szent Gellért hegyére nyargalt az fatenesen. az hova képtelen nagy sereg gyült más helyekrül is... magokat sok féle musikakkal s rendkívül való pompás Lakodalmakkal vigasztalták...”

Igaz, Vörös Ilona, más nevéen Sánta Pila, 1741-ben nem valami vonzó képet fest e „pompás lakodalmakról”. A kérdésre: „Mit ettetek a Sz. Geller hegyen való Vendégeskedésekben?” — így válaszol: „Lo szar Zsemlét...” A vásárhelyi Oláh Mária 1758-ban pedig azt állítja: „...koptködtünk, és abból mindenféle eledel ki tölt...” Bort ugyan a budai pincéből szereztek a lakomához, ám egyebekben nem sok örömrük telt, merthogy „az Eördöghnek természeté hideg állapotban vagyon...”

Elképzelhető, hogy a Gellért-legenda elemei keverednek „megrontással”, „lővó tevéssel” egy 1750-es hódmezővásárhelyi pörben, amelynek az is érdekessége, hogy a vádlott férfi, s hozzá „Ku-

rucz világban már fegyver viselő Ember”, ki „Tenger mellett... Franciaországban” is járt. Ezt mondja róla a tanúvallomási jegyzőkönyv: „...Étszaka az midőn le fektt volna a fatens, oda menvén Ontó Mihály meg fogta a Lábát a Fatensnek, és az Taligába vetette, és egy magoss hegyre vitte, s onnánd úgy le tasztotta, hogy majd mindenit öszve törte, az mint hogy reggel mutogattais...”

A boszorkánymulatságok színhelye a 19. században már sétatés kilátóhellyé szelődül. A Honművész 1833-ból való tudósítása némi porolgatás után akár mai riport is lehetne: „Buda és Pest deli szépei, fátvolaikat hátravetve, vidám arccal köszönték e magas állásontról... az ébredő tavaszt; szép szemek a budai hegylánczon, Pest büszkén emelkedő palotáján... csüggyve mulatozának. Férfiaink cigárójikkból bodor füstöt eresztve inkább a közelebb előtők lebegő alakokat látszának vizsgálni, mint a messzi természet bámulni.”

De a hegy híret hamarosan megint elrontotta a levert szabadságharc után, 1854-ben elkészült erődítmény. a Citadella, amelynek ágyú mellől osztrák tüzérek vigyázták a gyanús várost. A kiigvezés után a közvélemény követelte a lebontását, s az „jelképesen” meg is történt: végül mégiscsak megmenekült. Két nemzedék engesztelhetetlen gyűlölete övezte a Citadellát: ma a játszadozó gyerekek törökkori maradványnak vélik. De még a „Gellért-tanszékre” sereglő egyetemisták között is akad, aki, ha rákérdezel, valahol a középkor tájain keresgél, vagy második világháborús építménynek hiszi.

A déd- és szepapák „szegényéből” semmi sem maradt az utódok emlékezetében.